

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

09/10/2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25/02/2021

Dr. Öğr. Üyesi Resul ÖZAVŞAR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
rozavsar@gmail.com

ÖLÜMÜ KAVRAMSALLAŞTIRMA YA DA ANLAMLANDIRMA: ÖLÜMLE İLGİLİ DEYİMLERDE KAVRAMSAL METAFOR VE METONİMİLER

Öz

Ölmek ve öldürmek anlamındaki deyimler toplumsal ve kültürel belleğin önemli bir unsuru olarak incelendiğinde deyimleri meydana getiren kelimelerin gerçek/literal anlamlarından çok mecazi/figüratif anlamlarıyla ön plan çıktıkları ve deyimlerin genel olarak metaforik ve metonimik bir yapıda oldukları anlaşılmaktadır. Bu yapı insanın düşünce dünyasını ve davranış biçimini şekillendiren kavramsal metaforların yansımasıdır. Genellikle dil ve edebiyat incelemelerinde söz konusu metaforik ve metonimik yapıya sadece retorik gösteriş endişesiyle şair ve ediplerin başvurdukları birer söz sanatı olarak yaklaşılır; ancak bu yapı gündelik dilde, düşüncede yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyleyse kavram sistemimizin metaforik yapısının incelenmesinde dil ve zihin ilişkisinin dikkate alınması kaçınılmazdır. İncelediğimiz deyimlerin çoğunun arka planında insan zihninde var olan kavramsal metaforlar yatmaktadır. Bunlar ölüm, bir yolculuktur; yaşam, değerli bir ticari metadır; ölüm, bir hesaptır; ölüm, bir uykudur; ölüm, bir düşmandır; beden, bir binadır; dünya hayatı, bir yiyecektir; ölüm, hiçliktir. Tespit edebildiğimiz metonimiler ise ölmek ve öldürmek yerine ölümü işaretleyen haller, ölünün kazandığı imajlar, ölüm biçimleri, ölünün bulunduğu mekanlarla ilgisi, ölümün engel oldukları, ölümün sahibinin fiilleri, ölüm sebepleri, ölünün taşınma biçimleri; neredeyse ölmek yerine kullanılan deyimler. Bu çalışmada bilişsel dil bilimi incelemelerinde ön plana çıkan kavramsal metafor kuramına göre ölmek ve öldürmek anlamındaki deyimler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, deyimler, kavramsal metafor ve metonimi, kavramsallaştırma.

CONCEPT OR SIGNIFICANCE OF DEATH: CONCEPTUAL METAPHORES AND METHONYMICS IN DEATH İDOMS

Abstract

When the idioms meant to die and kill are examined as an important element of social and cultural memory, it is understood that the words that make up the idioms come to the fore with their figurative meanings rather than their literal meanings and they are generally metaphorical and metonymic structure. This structure is the reflection of the conceptual metaphors that shape the world of thought and behavior. Mostly in language and literature studies, the metaphorical and metonymic structure in question is treated as a rhetorical art that poets and scholars resort to only with the concern of rhetorical display; however, this structure appears intensely in everyday language and thought. Therefore, it is inevitable to consider the relationship between language and mind in examining the metaphorical structure of our concept system. The conceptual metaphors that exist in the human mind underlie many of the idioms we have studied. These; *death is a journey, life is a valuable commodity, death is a judgment, death is a sleep, death is an enemy, body is a building, the life of the world is food, death is nothing*. Metonymies we can detect: Situations that mark death, images of the dead, forms of death, relationship of the dead to places, things that death hinders, actions of the owner of the death, causes of death, transport modes of the dead instead of dying and killing; idioms used instead of almost dying. In this study, idioms that mean dying and killing according to the conceptual metaphor theory that comes to the fore in cognitive linguistics studies will be examined.

Keywords: Death, idioms, conceptual metaphor and metonym, conceptualization.

Giriş

1980’de Lakoff ve Johnson, insanın kavram sistematığı, dil gelişimi ile metafor arasındaki ilgiyi içeren çalışmalarıyla bir çağır açmışlardır (Yaylagül 2010: 112). Bu çalışmada ise Türkiye Türkçesinde kullanılan ölümlle ilgili 250’den fazla deyim Lakoff ve Johnson’a ait kavramsal metafor teorisi çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır. Sosyal hafızada bir kavrama çizilen sınırların belirlenmesi ve sınırların oluşum sürecini tespit etmek için incelenebilecek malzemelerden biri deyimlerdir; hatta toplumsal hafıza ya da kültürel belleğin önemli bir unsuru olarak dile ait deyimlerin incelenmesi kültürel dilbilim açısından bir zorunluluktur.

Dünyanın hiçbir dilinde sözcükler yalın bir şekilde kullanılarak iletişim sağlanmaz. Bütün dillerde muhtelif duygu, düşünce ve mesajları iletmek üzere birden fazla sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşan deyimler vardır (Aksan, 2009: 83). İşte duygu ve düşünce kaynaklı deyimlerde sözcüklerin gerçek anlamlarından ziyade mecazi anlamları ve figüratif bir dil ön plandadır.

Metaforlar (aktarmalar) çokanlamlılığı doğuran temel sebeptir ve birçok dilbilimciye göre dillerin ana özelliklerinden sayılmaktadır. Aksan (2009: 62) metaforu “Anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece gösterge yeni bir anlam kazanır.” şeklinde tanımlamaktadır. Genellikle dil ve edebiyat incelemelerinde metaforlar ve metonimiler sadece retorik gösteriş endişesiyle şair ve ediplerin başvurdukları birer söz sanatı olarak kabul edilir. Bir edebiyat sanatı olarak görülen metafor “bir sözü, benzerlik ilgisiyle kendi manası dışında kullanmak” olarak tanımlanır; metonimi ise “bir sözün, arada gerçek manasını düşünmeğe bir engel bulunmak şartıyla, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden, kendi manası dışında kullanılması” olarak tanımlanır (Bilgegil, 1989: 154). Klasik anlayışta bu yüzden metaforlar bir dil meselesi olarak görülür. Ancak Lakoff ve Johnson’a göre kavram sistemimiz büyük oranda metaforiktir. Kavramlar hem düşüncemize hem de günlük faaliyetlerimize yön verir; dünyayı algılayış tarzımızı, insanlarla ilişki kurma biçimimizi yapılandırır. Öyleyse düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz şey ve günlük faaliyetlerimiz bir metafor sorunudur. Hem dil hem de kavramın kendisi metaforik olduğuna göre; iletişim, düşünme ve eylemde bulunurken kullandığımız kavram sistemini keşfetmenin biricik yolu dili incelemektir (Lakoff ve Johnson, 2015: 27-28). Dilde yansımalarını gördüğümüz metafor ve metonimilerin kullanımları insanın bilinenden hareketle bilinmeyi tanımlama çabası olarak görülebilir; doğumla birlikte başlayan, insanın çevresini anlamlandırma sürecinde ilk defa karşılaştıklarını zihninde var olanla eşleştirecek kendine mal etme çabası olarak da ifade edilebilir.

Esasında dilbilim de insanın zihinsel yeteneklerinin doğasını ve bu yeteneklerin işletilme biçimini belirlemeye çalışan ruhbilimin altında bir dal olarak görülür (Chomsky, 2001: 155). İnsan zihni, çevresini algılayıp dile aktarırken çok yönlü olarak işler ve karmaşık ilişkiler kurar. Nesnelere ve durumlar arasında ilişkiler kurarken aktarmaları kullanır; böylece dil gelişir ve işlevsellik kazanır (Şerifoğlu, 2012: 125). Dil ve zihin arasındaki ilişkiye bu açıdan baktığımızda Lakoff ve Johnson’ın (2015) metaforlarla ilgili olarak klasik yaklaşıma itiraz ettikleri temel noktaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Klasik anlayışta metaforlar kelimelerle ilgili özelliklerdir, dolayısıyla dilbilimsel bir olaydır; Lakoff ve Johnson ise metaforları kavramların nitelikleri olarak görür, öyleyse metaforlar düşünceyle ilgili bir olaydır; düşünce sistemini keşfetmenin yolu dili incelemektir.
2. Klasik anlayışta metaforlar bazı sanatsal ve retorik amaçlarla kullanılır; Lakoff ve Johnson ise metaforun amacını sanatsal ve estetik kaygılardan ziyade bazı kavramları daha iyi anlamlandırma olarak düşünür.
3. Klasik anlayışa göre metafor yapmak için retorik bir yetenek gerekir; Lakoff ve Johnson’a göre özel bir yeteneğe gerek duyulmaksızın günlük hayatın doğal akışı içinde kullanılır.

4. Klasik anlayışa göre metafor figüratif bir unsurdur, gündelik dilde çok da gerekli değildir; Lakoff ve Johnson ise onu düşünce tarzını belirleyen olmazsa olmaz bir unsur olarak görmektedirler.

İnsan zihni, bir kavram alanının çıkarım modellerini bir diğer kavram alanı hakkında akıl yürütmek için metaforik eşleştirmeler yaparak sistemli bir şekilde kullanmaktadır; ya da zihin, bir tür kavramı başka bir tür kavrama göre anlar ve tecrübe eder. Söz konusu metaforik eşleştirmeler, rastgele değil dünyadaki bedensel ve zihinsel tecrübelerimizle şekillenir. Lakoff ve Johnson, bu fenomeni kavramsal metafor ve bu tür alanların sistematik karşıtlıklarını metaforik eşleştirme şeklinde adlandırmaktadır (Lakoff ve Johnson, 2005: 27-39).

Düşünce tarzımızı ve faaliyetlerimizi yapılandıran kavramların metaforik yapısı hakkında fikir edinmek için dilde metaforik ifadelerin yapısını incelemek kaçınılmazdır. Örneğin ZAMAN PARADIR¹ kavramsal metaforunun dildeki yansımaları; zamanı *heder etmek*, boşuna zaman *harcamak*, zamanı *çarçur etmek*, zamanı *zayi etmek*, ... saatine/gününe *mâl olmak*, zaman *tüketmek*, zaman *ayırarak*, zamanı *verimli kullanmak* vb. şeklinde sıralanabilir. Zamanı kısmen para terimleriyle kavramlaştırmamız zamanla ilgili deyimlerin şeklini ve bizim bunları ifade ediş tarzımızı şekillendirir (Lakoff ve Johnson, 2015: 31-32). Bedenlerimizin fiziksel çevrede fonksiyon icra etmesinden doğan yönelim metaforları diye adlandırılan bir metafor çeşidi daha vardır. Örneğin MUTLU OLAN YUKARIDADIR kavramsal metaforu *kendini hafif hissetmek*, *mutluluktan havalara uçmak*, *ayakları yerden kesilmek* gibi ifadeleri; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR kavramsal metaforu ise *derde düşmek*, *dibe vurmak*, *dertlerin altında ezilmek*, *hayatı tepetakla olmak* gibi ifadeleri doğurur (Lakoff ve Johnson, 2015: 40-41). İnsanın düşünce yapısını ve davranış biçimini şekillendiren kavram metaforları farkında olmasak da bizimle yaşarlar. TARTIŞMA SAVAŞTIR, ZAMAN PARADIR, ZİHİN MAKİNADIR, MUTLULUK YUKARIDADIR, HÜZÜN AŞAĞIDADIR (Lakoff ve Johnson, 2015: 27-62).

Tespit edilen kavramsal metaforlar evrensel midir ya da bütün dillerde müşterek midir? Kövceses, metafor yapısındaki kavramlaştırmalarda evrensel olmayan durumları dile getirir ve metaforları kültürün asli bir unsuru olarak görür (2005: 1-2). Değerlerimiz beraber yaşadığımız metaforik kavramlardan bağımsız değildir. Bir kültürde var olan temel değerlerin çoğunluğuyla kavramların metaforik yapısı arasında bir tutarlılık vardır. Ancak farklı kültürlerdeki kavramsal metaforlar karşılaştırıldığında ortak kavramsal metaforlar bulunabileceği gibi tersine işleyen metaforlar da bulunabilir. Örneğin bir kültürde AKTİF OLAN YUKARIDA, PASİF OLAN AŞAĞIDADIR şeklinde olan kavramsal metafor başka bir kültürde tersine işleyebilir (Lakoff ve Johnson, 2015: 50-53).

Kavramsal metafor teorisine göre, kültürel değerleri de dikkate alarak ölümle ilgili deyimleri² incelediğimizde Türk toplumunun ölümü nasıl, neye göre kavramsallaştırdığı ortaya çıkmıştır.

1. Ölümle İlgili Kavramsal Metaforlar

1.1. ÖLÜM, BİR YOLCULUKTUR Kavramsal Metaforu

Ölüm, tüm insanlığın yanı başında cereyan eden açık bir gerçeklik alanıdır. Hayat kavramına göre anlam kazanan ve bütünlünen, dünya gerçeğinin bir boyutudur. Ölüm hakkında bilgimiz tecrübe kaynaklı değildir; çünkü ölüm, bilimsel anlamda her tür tecrübenin sonudur. Yani ölümü yalnızca, insanların onu tasavvur ettikleri ve başkasının ölümü karşısında etkilendikleri tarzda az ya da çok tanımak mümkündür (Hökelekli, 1991: 151-152). Türkiye Türkçesinde ölümle ilgili

¹ Kavramsal metaforların büyük harfle yazımı bir gelenektir.

² Bu çalışmada ölümle ilgili deyimlerin tespitinde *Türkçe Sözlük (2011)*, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (2012)*, *Örnekleleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü (2010)* kullanılmıştır.

deyimler ele alındığında en dikkat çekici kavramsal metaforun ÖLÜM, BİR YOLCULUKTUR olduğu anlaşılıyor; Türk toplumu ölümü kavramsallaştırmada en çok *sefer/yolculuk* kavramını tercih etmiş; ölümü *yolculuk* kavramına göre anlamlandırmaya çalışmıştır.

Hayatın öbür yüzü olarak nitelendirilen ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir. Günah, sevap ve hesap kavramlarıyla birlikte düşünülen ölüm fikri ve ölüm korkusu, kurtuluş ve ölümsüzlük ümidi dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından olmuştur. Ölümü algılayış; ilgili kültür, inanç ve felsefenin hayata yüklediği mana ile bağlantılı biçimde şekillenmiştir. Ölümün bir geçiş olarak görüldüğü, bedenın ya da ruhun çeşitli biçimlerde hayatını sürdürdüğü çok yaygın bir inanıştır (Gürkan, 2007: 32). Bu durum bize söz konusu kavramsal metaforun kültürel arka planında dinî referansların yattığını gösteriyor.

İslam inancında ölüm bir son değil, bir araçtır. Hayat sınav ve hesap olmak üzere iki devreye ayrılmıştır. İlk devredeki amellere göre ikinci devre şekillenir ve ebediyet süreci başlar. Ölüm hayatın bu iki dönemini birbirine bağlayan ve insanı ebedileştiren bir araçtır. Bu sebeple ölüm yaklaşık yirmi âyette “likā” (Allah’la buluşmak) kavramıyla ifade edilmiştir (Topaloğlu, 2007: 34). Muteber hadis kaynaklarında geçen “*Dünyada tıpkı bir garip, hattâ bir yolcu gibi davran! Kendini ölümlerden ve kabir ehlinden say.*” (Diyaret İşleri Başkanlığı, 2013: C.1/344) hadisi de hayatı ve onun bir parçası sayılan ölümü bir *yolculuk* olarak algılayışın göstergesidir. Bir başka hadise göre insanın ölümüyle birlikte ebedî hayat başlamıştır; kabir ise bu hayatın ilk durağıdır (Diyaret İşleri Başkanlığı, 2013: C.7/567).

İslamiyet’ten önce de Türklerde ölümün bir son olmadığı inancı vardır. Budizm ve Manihaizm inancını benimseyen Uygurların *ölüm* kavramına ilişkin yaklaşımlarında “ölüm, hiçbir canlı için bir son değildir” anlayışı vardır. Budizm ve Manihaizm’de de ölümden sonra ceza ve mükafat vardır (Tokyürek, 2009: 69-71). Köktürklerde *ölmek* fiili için *uçmak*, *uç a barmak* (uçup gitmek) fiilleri kullanılmıştır (Tekin, 2010: 180). Köktürkler *ölmek* kavramını, yerden gökyüzüne bir hareketi bildiren *uçmak* kavramına göre anlamlandırmaya çalışmışlardır. *Uçmak*, *uçup gitmek* de bir yok oluş ifade etmez; bir yerden başka bir yere hareketi, bir çeşit yolculuğu ifade eder. Ayrıca iyi insanların vardığı yerin adı kalıplaşarak “uçmak: cennet” olmuştur.

Kültürümüzde insanın düşünce ve inanç sisteminde var olan ÖLÜM, BİR YOLCULUKTUR kavramsal metaforunun dil bilimsel örneklerini şiirimizde de görürüz. Ziya Osman Saba, ölüm yolcuğunu *sefer hali*; Behçet Necati, ölümü *dolu dizgin bir yolcu*; Tanpınar, ölüyü *ömrün çemberinden kurtulan yolcu* olarak dile getirir (Törenek, 2005: 129-143). Yahya Kemal’in “Sessiz Gemi” şiiri ÖLÜM, BİR YOLCULUKTUR kavramsal metaforunun çok çarpıcı bir örneğidir:

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,
Meçhûle giden bir gemi kalkar bu limandan.
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyâhatten elemli,
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.
Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu.
Hicranlı hayatın ne de son mâtemidir bu.

Dünyada sevilmiş ve seven nâfile bekler;

Bilmez ki, giden sevgililer dönmeyecekler.

Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,

Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden. (Beyatlı, 1992: 83)

Söz konusu olan metaforun özü, *ölümü yolculuğa* göre anlamak ve tecrübe etmek olarak özetlenebilir. Elbette iki kavram arasında var olan metaforik eşleştirme, parçası olduğumuz toplumun kültürel birikim ve değerlerinden bağımsız olarak düşünülemez. Şiirin tamamında “*demir almak günü, liman, gitmek, kalkmak, yolcu, yol almak, kalkış, kol sallamak, mendil sallamak, rıhtım, kalanlar, seyahat, ufuk, gemi, beklemek, dönmek, sefer*” gibi *yolculuk* kavramına ait göstergeler hakimdir; ancak bunların hepsi *ölüm* kavramına ait göstergelerin yerine birer metafor olarak kullanılmıştır. Eğitim düzeyi ne olursa olsun bu toplumun parçası olan her birey söz konusu şiiri dinlediğinde zihninde ölümle ilgili tasarımlar oluşur.

ÖLÜM, YOLCULUKTUR kavramsal metaforunun dildeki yansımalarını toplumsal hafızanın taşıyıcılarından olan deyimlerde de bulmak mümkündür. *Ölüm* kavramını *sefer/yolculuk* kavramına göre anlamlandırmaya çalıştığımız deyimler bir şemada şu şekildedir:

Tablo 1: ÖLÜM YOLCULUKTUR Kavramsal Metaforuyla ilgili Deyimler

Gitmek	Ahrete <i>gitmek</i> , gürültüye <i>gitmek</i> , ikisini bir tahtada <i>alıp gitmek</i> , bok yoluna <i>gitmek</i> , imansız <i>gitmek</i> , kim vurduya <i>gitmek</i> , kuş gibi <i>uçup gitmek</i> , tantuna <i>gitmek</i> , taşlı köye dana yaymaya <i>gitmek</i> , <i>göçüp gitmek</i> , gözü/gözleri açık <i>gitmek</i> , güme <i>gitmek</i> , gürleyip <i>gitmek</i> .
Boylamak	Ahreti <i>boylamak</i> , cehennemi <i>boylamak</i> , eşek cennetini <i>boylamak</i> , tahtalı/taşlı köyü <i>boylamak</i> , öteki dünyayı <i>boylamak</i> .
Kavuşmak	Mevlâsına <i>kavuşmak</i> , ölmüşlerine <i>kavuşmak</i> , rahmeti rahmana <i>kavuşmak</i> , Allah’ın rahmetine <i>kavuşmak</i> , Tanrı’nın rahmetine <i>kavuşmak</i> , hakkın rahmetine <i>kavuşmak</i> .
Değişmek/ Değiştirmek	<i>Adres değiştirmek</i> , <i>dünyası değiştirmek</i> , dünyasını <i>değiştirmek</i> , kalıbı <i>değiştirmek</i> .
Yollamak/ Göndermek	Cehenneme <i>yollamak</i> , eşek cennetine <i>yollamak</i> , cehenneme <i>göndermek</i> , eşek cennetine <i>göndermek</i> , tahtalı köye <i>yollamak</i> .
Binmek	Dört kolluya <i>binmek</i> , imamın kayığına <i>binmek</i> , imamın dört çiftesine <i>binmek</i> , üç ayaklıya <i>binmek</i> .
Diğerleri	Cihandan <i>geçmek</i> , dünyaya <i>veda etmek</i> , teneşire <i>gelmek</i> , temize <i>havale etmek</i> , irtihali dâri bekâ <i>eylemek</i> , Tanrı’ya en yakın yola <i>sapmak</i> , aramızdan <i>ayrılmak</i> , ahiret <i>yolculuğu</i> , son <i>yolculuk</i> , <i>biletini kesmek</i> , <i>caddeyi tutmak</i> , <i>göç etmek/eylemek</i> , <i>uçurmak</i> .

Söz konusu metaforda kaynağın kavram alanı *yolculuk*, hedefin kavram alanı ise *ölümdür*. İki kavram alanına ait göstergeler bağdaştırılarak deyimler meydana getirilmektedir. Kaynağın kavram alanında; *yolcu, yol, adres, menzil, binek, kayık, amaç, veda, göç, bilet, gitmek, boylamak, ayrılmak, geçmek, binmek, değiştirmek, kavuşmak, sapmak, gelmek, havale etmek* gibi göstergeler bulunmaktadır. Hedefin kavram alanında ise; *insan, hayat, mezar, iki alem, iki cihan, öteki dünya, cennet, cehennem, dari beka, tabut, rahmeti Rahman, Tanrı’nın rahmeti, ölüm merasimi, ahiret,*

imam, imansız, Mevla, Allah, teneshir gibi göstergeler yer almaktadır. Kaynak ve hedef kavram alanlarındaki eşleştirmelerin tablodaki durumları şu şekildedir:

Tablo 2: Kaynak ve Hedefin Kavram Alanları

<p>YOLCULUK Kaynağın kavram alanı: Yolcu, yol, han (dinlenme), tahtalı köy, taşlı köy, cadde, adres, menzil, binek, kayık, amaç, veda, veda edilenler, göç, bilet, gitmek, boylamak, ayrılmak, geçmek, binmek, değiştirmek, kavuşmak, sapmak, gelmek, havale etmek, uçurmak.</p>	<p>ÖLÜM Hedefin kavram alanı: İnsan, hayat, mezar, iki alem, cihan, öteki dünya, cennet, cehennem, dâri bekâ, tabut, rahmeti Rahman, hakkın rahmeti, Tanrının rahmeti, ölüm merasimi, hayattakiler, ahiret, imam, imansız, ölümler, mevla, Allah, teneshir.</p>
--	---

Söz konusu kavramsal metafor içerisinde değerlendirilebilecek deyimlerde insanın, iki menzil (bu alem ve öteki alem) arasındaki mekân değişikliği “ölmek” manasındadır: *Adres değiştirmek, ahrete girmek, ahreti boylamak, dünyası değişmek, irtihali darı beka eylemek, göç etmek* gibi...

“Ölmek” anlamında; insanın yaşamının birinci aşamasındaki hal ve tavırlarına göre varacağı menzil veya varış şekliyle ilgili olanlar: *Cehennemini boylamak, bok yoluna gitmek, eşek cennetini boylamak, güme gitmek, gürültüye gitmek, hakkın rahmetine kavuşmak, imansız gitmek, kim vurduya gitmek, rahmeti Rahmana kavuşmak* gibi...

Ölen kişiyle ilgili bakış açımızı da gösteren, alay yollu ölümü hafife alma ifade eden deyimler; *dört kolluya binmek, üç ayaklıya binmek, eşek cennetini boylamak, eşek cennetine yollamak, imamın dört çiftesine/kayığına binmek, tahtalı/taşlı köyü boylamak, tahtalı köye yollamak* gibi...

Kullandığımız metaforlar bizim hayata, çevreye bakış açımızı da yansıtmaktadır; deyimini kullanan kişilerin ölen kişiye karşı tutumunu, yaşamışlıklardan kaynaklı olumlu-olumsuz bakış açısını da dile getirmektedir. Hakkında olumlu düşünceler beslenenler için *rahmeti Rahmana kavuş-*, olumsuz düşünceler beslenenler için *cehennemini boyla-* gibi.

1.2. YAŞAM, DEĞERLİ BİR TİCARİ METADIR; ÖLÜM, BİR HESAPTIR Kavramsal Metaforu

İnsanın, kavramların sınırlarını belirlemede dikkat çeken bir husus da bir kavramın zıt sayılabilecek kavramlar üzerinden anlamlandırılmasıdır. Bu kavramsal metaforda da ölümün zıddı sayılabilecek *hayat* kavramı üzerinden *ölüm* kavramıyla ilgili göstergeler türetilmiş ve *ölüm* kavram alanı belirlenmiştir. Yaşam, insana cenneti kazanmak üzere bahşedilmiş bir sermayedir. Verilen bu sermayenin nasıl kullanıldığı ölümden sonraki hayatta insanın karşısına çıkarılacak ve ondan hesap sorulacaktır.

İslam’ın kitabı Kur’an terminolojisine göre hesap kavramı dünya hayatındaki iyi ve kötü davranışlara göre ahirette cezalandırmayı veya mükafatlandırmayı içermektedir (Yüksel, 1998: 240). Söz konusu durumla ilgili ayet ve hadisler şunlardır:

“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Mülk Suresi 67/2).

“Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir. Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.” (Tevbe Suresi 9/111).

Kendisine “*Hangi mümin daha akıllıdır?*” diye sorulduğunda Hz. Muhammed (SAV) “*Ölümü en çok hatırlayanlar ve ölümden sonrası için en güzel şekilde hazırlananlar*” diye cevap vermiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013: C.7/545).

Proto-Türk, Hun, Köktürk, Uygurlarla ilgili yapılan arkeolojik kazılara göre Türkler ölümden sonraki bir hayatın varlığına ve insanın dünyadaki durumuna göre gökteki cennete veya yeraltındaki cehenneme gittiğine inanıyorlardı (Çoruhlu, 2002: 121). Bu da bize İslamiyet’ten önce de Türk toplumlarında ölümden sonra bir hayatın olduğunu dair inancın varlığını işaret etmektedir.

Bazı deyimlerde ticari göstergeler ölüm metaforu olarak doğrudan kullanılmıştır: *Defterini dürmek, hesabını görmek, işini bitirmek, ifadesi tamam olmak, kârını tamam etmek, kaydını görmek, sıfırı tüketmek* gibi...

İnsana cenneti kazanması için verilen hayat sermayesi *can, kan, ömür, nefes, ruh, baş, kelle, hayat, yaşam* gibi göstergelerle ifade edilmiş; bu ticari sermayeyi temsil eden kavramların kaybedilmesi *ölümü* ifade etmektedir: *Canıyla ödemek, kanıyla ödemek*, son nefesini vermek, son nefes, *can borcu*, ruhunu/canını *teslim etmek*, *baş vermek*, *başını vermek*, *can baş vermek/koymak*, *can/ baş feda etmek*, *candan/baştan geçmek*, *candan el çekmek*, *canından geçmek/olmak*, *kelleyi vermek*, *hayatını kaybetmek*, *hayatından olmak*, *yaşamını yitirmek*.

Bazen doğumdan ölüme kadar olan *zaman dilimi*yle ticaret kavramındaki *vade* arasında bir eşleştirme söz konusudur: *Ömrü tükenmek*, *vadesi yetmek/dolmak*, *vakti gelmek*, *günü yetmek* gibi...

Söz konusu iki temel kavramsal metaforun dildeki yansımaları olan deyimler şu şekildedir:

Tablo 3: YAŞAM, DEĞERLİ BİR TİCARİ METADIR; ÖLÜM, BİR HESAPTIR
Kavramsal Metaforuyla ilgili Deyimler

<i>Canıyla ödemek</i>	<i>Ruhunu/canını teslim etmek</i>
<i>Kanıyla ödemek</i>	<i>Baş vermek, başını vermek</i>
<i>Ömrü tükenmek</i>	<i>Can baş vermek/koymak</i>
<i>Sıfırı tüketmek</i>	<i>Can/ baş feda etmek</i>
<i>Son nefesini vermek</i>	<i>Candan/baştan geçmek</i>
<i>Son nefes</i>	<i>Candan el çekmek</i>
<i>Vadesi yetmek/dolmak</i>	<i>Candan geçmek</i>
<i>Vakti gelmek</i>	<i>Canından geçmek/olmak</i>
<i>Günü yetmek</i>	<i>Kelleyi vermek</i>
<i>Can borcu</i>	<i>Hayatını kaybetmek</i>
	<i>Hayatından olmak</i>
	<i>Yaşamını yitirmek</i>

Tablo 4: Kaynak ve Hedefin Kavram Alanları

TİCARET Kaynağın Kavram Alanı: Vade, vakit, borç, defter, hesap, İş, kâr, kayıt, teslim etmek, tükenmek, tüketmek, ödemek, vermek, teslim etmek, el çekmek, geçmek, kaybetmek, ...dan olmak, yitirmek.	HAYAT Hedefin Kavram Alanı: Can, kan, ömür, nefes, ruh, baş, hayat, yaşam, kelle.
--	---

1.3. ÖLÜM, BİR UYKUDUR Kavramsal Metaforu

Türkler, tecrübe edilemeyen *ölüm* kavramını bir de *uyku* kavramına göre anlamlandırmaya çalışmışlardır. Türk milletinin parçası olan bireyin kavram sisteminde *ölmek*, *uykunun* kavram alanında sayılan alt kavramlarla eşleştirilmiştir.

Psikologlar ve psikiyatristlerin uykunun tanımıyla ilgili öne çıkardıkları özellikler; dış uyaranlara karşı bilincin uyuşması, duyarlılık ve farkındalığın asgariye inmesi, bilinçsizlik halinin ortaya çıkması, gerçek bilincin askıya alınması, algısal etkinliğin kaybolması, çevreyle iletişimin kesilmesi şeklinde özetlenebilir (Kasapoğlu, 2004: 47). Öne çıkan bu özellikler sebebiyle *uyku* kavram alanına ait göstergeler *ölüm* kavram alanına ait göstergelerin yerine kullanılmıştır. Ayrıca dinî referanslarda uyku da bir çeşit ölüm olarak sunulmuştur:

“Allah, ölmekte olan canları alır, ölmeyenleri de uykularında (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir); sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.” (Zümer suresi 39/42).

“O’dur ki, geceleyin sizi öldürür (gibi uyutur), gündüzün ne işlediğinizi bilir; sonra belirlenmiş bir süre geçirilip tamamlansın diye gündüzün sizi diriltir.” (Enam 6/60).

İnsan genel anlamda bilinç ve irade sahibi bir varlık olarak bilinir. Oysa insana verilen can ve insandan alınan can, insana rağmen, o istese de istemese de verilebildiği ve alınabildiği gibi, insan hayatta olduğu süre içerisinde de zaman zaman kendisini insan yapan irade ve bilinç gibi temel niteliklerinin sahibi olmaktan çıkmaktadır. Ölüm, insana sahip olduğu “can”ın sahibinin kendisi olmadığını öğretirken, uyku da canlılığın en temel fonksiyonlarından irade ve bilincin mutlak sahibinin kendisi olmadığını hatırlatıyor. Allah, insanın idrak ve temyiz potansiyelini bünyesinde bulunduran “nefs”ini vefat ettirerek onu uyutur. Algı ve bilinç uyku esnasında askıya alınır (Kasapoğlu, 2004: 61-62). Bahsi geçen hem kültürel hem de psikolojik nedenler insanı iki kavram arasında metaforik eşleştirmeye götürmüş; böylece insan, *ölüm* kavramını *uyku* kavramına göre anlamlandırmaya çalışmıştır.

ÖLÜM, UYKUDUR kavramsal metaforunu tespit edebildiğimiz örnekleri şöyle sıralayabiliriz: *Dünyaya göz/gözlerini yummak/kapamak/kapatmak, ecel yastığına baş koymak, gözü kapanmak, gözünü kapamak, gözünü yummak, yatıp dinlenmek, ebedî akşam, ebedî istirahatgâh, ecel uykusu* gibi...

Tablo 5: Kaynak ve Hedefin Kavram Alanları

UYKU Kaynağın Kavram Alanı: Göz yummak/kapamak/kapatmak, gözünü kapamak, yastık, baş koymak, yatıp dinlenmek, akşam, istirahatgah, uyku.	ÖLÜM Hedefin Kavram Alanı: Ecel, ebedî, bu alem, öteki alem, mezar, mezarlık.
--	---

1.4. ÖLÜM, BİR DÜŞMANDIR Kavramsal Metaforu

Evrensel bir gerçek olan ölüm gelip çattığında her insanda belli bir tepkiyi açığa çıkarır. Başkaları için doğal bir olay gibi görünse de böyle bir gerçek karşısında insanın kendisini kolayca teslim etmesi beklenemez. Her insanda içgüdüsel olarak hayatını koruma ve sonsuza kadar yaşama arzusu vardır; bu içgüdü ölüme karşı gösterilen tepkilerin ilk ve derin kaynağını teşkil eder (Hökelekli, 1991: 152).

Bu kavramsal metaforun temelinde psikolojik nedenler yatmaktadır. İnsanın ölümü içselleştirmemesi, ölüm sonrası belirsizlik; buna karşın sonsuza kadar yaşama arzusu ölümün bir düşman olarak görülmesine neden olmuştur; yani insan için ölüm, saldırmak üzere onun gafil bir anını bekleyen amansız bir düşmandır. Ölüm hiç beklenmedik bir yerde, beklenmedik bir anda, geri döndürülemeyecek şekilde gelir, hayatı ve ilişkileri bitirir. Böyle bir şey ancak bir düşmandan beklenir. Burada dolaylı olarak ölüme sebep olan hastalıkların da düşman olarak görülmesini bu kavramsal metafor kapsamında değerlendirmek gerekir. Çünkü hastalık ve ölüm arasında sebep-sonuç (kavramsal metonimi) ilgisi vardır. Söz konusu nedenlerle insan bazı deyimlerde ölüm kavramını düşman kavramına göre anlamlandırmıştır. Bu deyimleri şöyle sıralayabiliriz: *Can çekişmek, ölümlle pençeleşmek, ölümlle karşı karşıya gelmek, ölümlle burun buruna gelmek, yere serilmek, (ölümcül bir hastalık) kanseri alt etmek / yenmek: Ölümden kurtulmak, kansere yenik düşmek: ölmek gibi*

Tablo 6: Kaynak ve Hedefin Kavram Alanları

DÜŞMAN Kaynağın Kavram Alanı: Çekişmek, atmak, pençeleşmek, karşı karşıya gelmek, burun buruna gelmek, sermek, serilmek, alt etmek, yenilmek, yenik düşmek.	ÖLÜM Hedefin Kavram Alanı: Ölüm, kanser gibi öldürücü hastalıklar.
---	--

1.5. BEDEN BİR BİNADIR Kavramsal Metaforu

Semavi dinlerdeki canlılığın işareti ruh ve beden ilişkisine bakış tarzı bu kavramsal metafora kaynaklık etmektedir; ayrıca ölümü müşahede sırasındaki ölümlle ilgili bilgiyi kavramsallaştırmada insana kolaylık sağlamıştır. Yaratıcının bedeni bir bina gibi yaratması, ruhu ona üflemesi hakkındaki referanslar kavramsal metaforun temelini oluşturmuştur. Bu bakış tarzında ruh, bedene bir ev gibi girip çıkmaktadır. Kavram sistemimizde yıkmak, çıkmak, kopmak, sökmek, parçalamak, imha etmek, kırıp geçirmek, kaldırmak, kitlenmek gibi *bina* kavramının alanı içinde sayılabilecek alt kavramlar *beden* kavramıyla eşleştirilmiştir: *Can evinden vurulmak, Allahın binasını yıkmak, canı çıkmak, canı yerinden kopmak, ciğerini/yüreğini sökmek/parçalamak, imha etmek, kırıp geçirmek, ortadan kaldırmak, vücudunu ortadan kaldırmak, çenesi kitlenmek, al kanlara boyamak, adres değiştirmek gibi...*

Tablo 7: Kaynak ve Hedefin Kavram Alanları

BİNA Kaynağın Kavram Alanı: Ev, bina, çıkmak, yerinden kopmak, sökmek, parçalamak, imha etmek, kırmak, ortadan kaldırmak, kitlenmek, boyamak, adres değiştirmek.	BEDEN Hedefin Kavram Alanı: Beden, vücut, çene, ciğer, yürek.
--	---

1.6. DÜNYA HAYATI, BİR YİYECEKTİR Kavramsal Metaforu

Bazı kavramların alanlarının belirlenmesinde zıt kavramların etkili olduğunu daha önce belirtildi. DÜNYA HAYATI, BİR YİYECEKTİR kavramsal metaforunda da ölüm hayat ve hayatın idamesinde gerekli olan yemek kavramı üzerinden anlamlandırılmıştır. Canlılar için doğumdan ölüme hayatın belirli aşamaları vardır; özelde insan için bu aşamalar bebeklik, çocukluk, gençlik, orta yaş ve ihtiyarlık olarak adlandırılır. Her aşamanın maddi manevi kendine has özellikleri vardır. İşte yaşanamayan/tadılmayan her özellik veya evre o kadar önemli ki *ölüm* onun eksikliği üzerinden adlandırılmıştır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde ilk sıralarda gelen yeme içme ile ölüm arasında metaforik bir eşleştirme vardır: *Duvağına doymamak, teline duvağına doymamak, dünyasına doymamak, gönlü kalmak, gözünde kalmak.*

1.7. ÖLÜM HIÇLIKTİR Kavramsal Metaforu

Ölüm kavramının *yokluk/hıçlık* kavramına göre anlamlandırıldığı deyimler oldukça azdır. Türk toplumunun kültürel kodlarında olan inanç sistemi söz konusu kavramsal eşleştirmeye neredeyse hiç yer verilmemesine neden olmuştur. Bu deyimler: *Fena bulmak, bir avuç toprak olmak.*

2. Ölümle İlgili Metonimler

Metaforlar kadar olmasa da Bilişsel dil bilimcilerin üzerinde durdukları bir diğer konuda metonimlerdir. Metaforlar ve metonimler gündelik olağan düşünme ve konuşma tarzımızın bir parçasıdır; bu yönüyle aynı amaca hizmet etmektedirler (Lakoff ve Johnson, 2015: 68) Metaforlarda bir kavramı başka bir kavrama göre anlamlandırma söz konusu iken metonimilerde ilgi, aynı kavram alanı içerisinde gerçekleşir. Metaforların temelinde farklı kavramlar arasında benzetmeler/metaforik eşleştirmeler vardır; metonimilerde ise benzetme dışında bir ilgi vardır.

Metonimler de metaforlar gibi geliş güzel ya da keyfi oluşumlar değildir. Onlar düşüncelerimizi ve eylemlerimizi kendilerine göre organize ettiğimiz sistemli metonimik kavramlardır. MEMUR YERİNE AMİR metonimisi bize sadece söylediklerimizi sanatlı söylememizi sağlamaz. “Hanoi’yi Nixon bombaladı” dediğimizde Nixon’a karşı düşüncelerimizi ortaya koyarız (Lakoff ve Johnson, 2015: 69-72).

Metonimler bir şeyi onunla ilişkili bir diğer şeye atıfta bulunmak için kullanılır; temelde referans ve anlamı sağlama fonksiyonuna sahiptir. Örneğin BÜTÜN YERİNE PARÇA metonimisinde kişinin hangi parçayı tercih edeceği, bütünü hangi özelliğine odaklanacağımızı da belirler. Projede iyi kafalara ihtiyacımız olduğunu söylediğimizde “iyi kafalar”ı “insanların zekileri”ne atıfta bulunmak için kullanırız (Lakoff ve Johnson, 2015: 67-68).

KİŞİ YERİNE YÜZ metonimisi sadece bir dil meselesi değildir. Kültürümüzde kişinin karakteriyle ilgili ipuçlarına yüzü vasıtasıyla ulaşırız. Kişilerle ilgili algımız yüz ve kişinin eylemlerine göre oluşuyorsa metonimiye göre iş görüyoruz demektir (Lakoff ve Johnson, 2015: 69). Ölen bir kişinin ardından “rahmetlik oldu, cennete uçtu, cehennemin dibini boyladı, niyazi oldu, nalları dikti” gibi deyimler bizin çevremiz hakkındaki düşünce ve bakış tarzımızı da yansıtmaktadır.

Ölmek Yerine Ölümü İşaretleyen Haller

1. İncelediğimiz deyimlerde *ölmek* fiilinin gerçekleşmesinden sonra bedende zuhur eden hallerin fiil yerine kullanılması olarak da ifade edilebilir: *Çenesi kilitlenmek, eli iki yanına gelmek, iki eli yakasına gelmek, iki seksen uzanmak, cansız kalmak, kuyruğu titremek* gibi... 2. Bedende canlılık belirtisi olarak kabul edilen hallerin ölümlle birlikte son bulmasıyla ilgili ifadeleri bu kısımda sayabiliriz: *Nabızı durmak, nefesi durmak, gözünü yummak, gözünü kapamak* gibi...

Ölmek Yerine Kazanılan İmajlar

Ölmek fiilinin gerçekleşmesinden sonra kişinin davranışlarına göre manevi kazanımlarının fiil yerine kullanılmasıdır. Burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri kullandığımız deyimlerin bizim ölenle ilgili bakış açımızı da yansıttığıdır. *Cehenneme gitmek, cehennemini dibini boylamak, eşek cennetini boylamak, çukur doldurmak, Hakkın rahmetine kavuşmak, güme gitmek, gürültüye gitmek, imansız gitmek, kim vurduya gitmek, kurda kuşa yem olmak, mevlasına kavuşmak, nalları dikmek, niyazi olmak, ölmüşlerine kavuşmak, rahmetle anılmak, rahmetli olmak, rahmetlik olmak, tahtalı köyü boylamak, şehadet şerbetini içmek* gibi...

Ölmek/Öldürmek Yerine Ölüm Biçimleri

Ölmek fiilinin gerçekleşme biçiminin fiil yerine kullanılması olarak gerçekleşir. “Nasıl öldü veya öldürdü?” sorusuna verilen bütün cevaplar/ölümün gerçekleşme biçimi *ölmek* fiilinin kendisini ifade etmektedir: *Bıçağa düşmek, cansız düşmek/kalmak, cartayı/cavlağı/zartayı çekmek, gürleyip gitmek, harakiri yapmak, idam et/edilmek, intihar etmek, kendi canına kıymak, kim vurduya gitmek, kurban etmek/ edilmek/ gitmek/olmak, kurda kuşa yem olmak, kurşuna dizilmek, kuş gibi uçup gitmek, nalları dikmek, şehit düşmek, yere yapışmak, yüreğine inmek, masada kalmak, suikasta uğramak* gibi...

Ölmek/Öldürmek Fiilinin Mekân İlgisi

Ölmek anlamındaki bazı deyimler ölüm kavramının mekânlarla ilişkisinden kaynaklanmakta; ölüm sonrası ölünün bulunduğu mekânlarla kurulan deyimler *ölmek* fiili yerine kullanılmıştır: *Teneşire gelmek, mezara girmek, kara yere girmek, toprağa düşmek, çukur doldurmak, tabuta girmek* gibi...

Ölmek/Öldürmek Yerine Ölümün Engelledikleri

Ölümlle ilgili gerçeklerden biri de ne zaman geleceği hakkında bilgi sahibi olamamaktır. Hiç beklenmedik zamanda insanı yakaladığında dünya hayatına dair bazı duyguları insana yaşatmıyor. Bu durum öyle önemli bir hal alıyor ki *ölmek* kavramını söz konusu duygular üzerinden ifade ediyoruz: *Gözleri açık gitmek, dünyaya doymamak, duvağına doymamak, teline duvağına doymamak, gönlü kalmak, gözünde kalmak* gibi...

Ölmek/Öldürmek Yerine Ölümün Sahibinin Fiilleri

Semavi dinlerde ölümün ve hayatın sahibi Allah olarak görülür; hayat ve ölüm onun ol emriyle gerçekleşir. O, emrettiğinde ölüm ne bir adım ileri ne bir adım geri gerçekleşir. Genel anlamda bu inanç *ölüm* kavramının şu şekillerde ifade edilmesine neden olmuştur: *Allahın emri olmak, eceli erişmek, eceli gelmek, eceliyle ölmek, emri hak vaki olmak* gibi...

Ölmek/Öldürmek Yerine Ölüm Sebepleri

İncelediğimiz deyimlerde ölüme sebep olacak fiillerin *ölmek/öldürmek* yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. “Niçin öldü veya öldürdü?” sorusuna verilen bütün cevaplar/ölüm sebepleri *ölmek* fiilinin kendisini ifade etmektedir: *Kalbi durmak, bağırsağını deşmek, başını kesmek/almak, başını ezmek/uçurmak, boynunu vurmak/uçurmak, ciğerini sökmek/parçalamak, çarpmıha germek, ipe çekmek, kanını dökmek, kafasını/kellesini kesmek/vurmak/uçurmak, kazığa oturtmak, linç etmek, sehpaye çekmek, ümüğünü sıkıvermek, yere vurmak, postu deldirmek* gibi...

Ölmek Yerine Ölünün Taşınma Biçimi

Ölüm merasimi sırasında ölünün taşınma biçimiyle ilgili olan bazı deyimlerin *ölmek* fiili yerine kullanıldığı da vardır: *Üç ayaklıya binmek, imamın dört çiftesine/kayığına binmek* gibi...

Neredeyse ölmek yerine kullanılan bazı deyimler de vardır. Buradaki metanomiler olarak kullanılan deyimler ölüm vaktinin yakın olduğuna dair boyutu ön plana çıkarmıştır: *Bir ayağı çukurda olmak, can boğaza gelmek, gözleri toprağa bakmak, gün saymak, ölümlle burun buruna gelmek, ölümlle pençeleşmek* gibi...

Sonuç

1. Deyimlerdeki kavramsal metaforlar incelendiğinde Türk toplumunun *ölüm* kavramını en çok *yolculuk* kavramına göre anlamlandırıldığı ortaya çıkıyor; buna karşın *ölümün yokluk/hiçlik* kavramına göre anlamlandırılması iki deyimde karşımıza çıkmıştır. Bu da bize ölüm kavramının alanını büyük oranda şekillendiren kültürel unsurun Türk insanının ölümden sonra bir hayatın varlığına dair inancıdır.

2. Bazı kavram alanlarının belirlenmesinde zıt kavramlardan faydalanılmıştır. *Ölüm* ifade eden bazı deyimlerde *ölümün* zıddı *hayat* ile ilgili kavramsal metaforların olduğu anlaşılmıştır.

3. *Ölüm* hakkındaki sınırlı bilgilenme, *ölümün* tecrübe edilemeyişi, insanın *ölüm* karşındaki çaresizliği *ölümün* amansız bir düşman olarak görülmesine neden olmuştur.

4. Kutsal kitaplardaki referanslardan kaynaklı olarak Türk toplumunda ölüm bir de uyku kavramına göre anlamlandırılmıştır.

5. Türk toplumu ölümü ifade ederken kendi düşünce dünyasını metonimilerle dile getirmiştir. Bunlar; *ölmek yerine ölümü işaretleyen haller, ölmek yerine kazanılan imajlar, ölmek/öldürmek yerine ölüm biçimleri* gibi.

Kaynakça

Aksan, Doğan (2009), **Anlambilim**, Engin Yayınevi, Ankara.

Beyatlı, Yahya Kemal (1992), **Kendi Gök Kubbeimiz**, MEB Yayınları: 371, Ankara.

Chomsky, Noam (2001), **Dil ve Zihin**, (çev. Ahmet Kocaman), Ayraç Yayınları, Ankara.

Çetinkaya, Bayram (2006), Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

..... (2017), “Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S.29, s. 377-399.

Çoruhlu, Yaşar (2002), **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi: 169, İstanbul.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2013), **Hadislerle İslam**, <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.10. 2020).

Diyanet İşleri Başkanlığı (2013), **Kur’an-ı Kerim**, <https://kuran.diyaret.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.10. 2020).

Gökçe, Faruk (2015), “Kutadgu Bilig’de Kör- “Görmek”: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme”, *Türkbilig* S. 29, s. 59-76.

Gürkan, Salime Leyla (2007), “Ölüm”. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, *İstanbul*.

Hökelekli, Hayati, (1991) “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, s.151-165.

Kasapoğlu, Abdurrahman (2004), “Kuran’ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, s. 45-77.

- Kövecses, Zoltan (2005), **Metaphor in Culture**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015), **Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil** (çev. Gökhan Yavuz Demir), İthaki Yayıncılık, İstanbul.
- Özavşar, Resul (2020), “Türkiye Türkçesindeki Bazı Deyimlerde Kavramsal Metafor Olarak Yük/ Ağırılık” **2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi**, Osmaniye, 18-20 Kasım 2020, s. 89.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010), **Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şerifoğlu, Yasin (2012), “Dil-Zihin İlişkisi Çerçevesinde Metaforlar”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.2, s. 123-131.
- Topaloğlu, Bekir (2007), “Ölüm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, *İstanbul*.
- Tekin, Talat (2010), **Orhon Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tokyürek, Hacer (2009), “Eski Uygur Türkçesinde “Ölüm” Kavramı ile İlgili İfadeler”, *bilig Dergisi*, S.50, s. 169-198.
- Törenek, Mehmet (2005), “Yol ve Yolculuk Benzetmeleri Bağlamında Şiirimizde Ölüm”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.28, s. 129-143.
- Türkçe Sözlük** (2011), 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaylagül Özen (2005) “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 17-51.
- Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2020), **Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1175, Ankara.
- Yurtbaşı, Metin (2012), **Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü**, Excellence Publishing, İstanbul.
- Yüksel, Emrullah (1998), “Hesap”, TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 17. cildinde, 240-242.